

De Heraut

voor de

Gereformeerde Kerken in Nederland.

Het nadrukken van den inhoud van dit blad is verboden overeenkomstig de Wet op het Auteursrecht.

Zondag 16 Augustus 1914. N°. 1908.

Dit blad wordt geregeld des Vrijdags aan de geabonneerden verzonden. Bijdragen van medewerkers, ingezonden stukken en alles wat verder den inhoud van dit blad betreft, te adresseren aan de REDACTIE. Abonnementen en Advertenties aan de ADMINISTRATIE. Bureau: Warmoesstraat 95, te Amsterdam. Inzendingen, die later dan Dinsdag 's namiddags te 12 uur worden ontvangen, kunnen voor het nummer van die week niet meer in aanmerking komen.

Abonnementsprijs: franco aan huis, per drie maanden f 1.20, voor België per jaar f 5.30 bij vooruitbetaling, voor het verdere buitenland en Ned.-Indië per jaar f 6 bij vooruitbetaling. Afzonderlijke nummers f —.10. Abonnementen worden aangenomen door het Bureau te Amsterdam, Boekhandelaars, Postdirecteuren enz. Advertenties: van 1 tot 6 regels f 1.20, voor elke regel meer f —.20. Aanvragen en vermelding van liefdegaven f —.12 per regel.

„Elw verbaarnissen“.

Van der jeugd aan ben ik bedrukt en doodbrakende; ik draag uwe verbaarnissen, ik ben twijfelmoedig. Psalm 88 : 16.

Als door een donderslag bij schier onbewolkt hemel, is er een verschrikking, in alle land, over alle ziel geslagen. In wat kring ge ook binnentreedt, men is ontzet. Beroving heeft aller hart aangegrepen. Men huivert voor de donkere toekomst, die we tegenstaan. We ondergaan nu zoo ten volle, wat onze overzetters met het bange woord van „verbaarnissen“ uitdrukten. We voelen nu zelf wat de Psalmist bedoelde, toen hij, voor zijn God op de knieën, het uitriep: „o, mijn God, ik draag uwe verbaarnissen“. Verbaarnissen die heel mijn ziel verschrikken, en die ik voel, dat niet van menschen, maar van U mij overkomen.

In alle land ontwaart men het: Opeens heeft God Almachtig in het leven der volkeren ingegrepen, en hun een tot hiertoe en niet verder toegeroepen. Aller volkeren voorspoed was in zoo ongekende weelde uitgewassen. Vreze had geen vat meer op 't hart. De welvaart vloeide van alle zijden. Het geroep van Vrede, vrede! legde aan allen bitteren ernst het zwijgen op. Zoals voorheen nooit, was het vast gebruik in alle bewind en bij alle ontmoeting van Vorst en Vorst geworden, om van zijn geloof in een duurzaam vrede te getuigen. Niet één die iets anders dan vrede, en nogmaals vrede, beoogde en beoogde. Geweken was alle vrees voor botsing en strijd. De legersmacht groeiden wel steeds aan, maar met geen ander doel dan om te vaster den wereldvrede te verzekeren. Vroegere bitterheid week voor sympathie. Het nationaal verschil sprak nauwelijks meer. Men voelde zich wereldburger en zong van een alles verbroederend kosmopolitisme. Dat vroegere roepen van „nationale vrede“ was niet dan zelfbedrog van het hoogste hart geweest. Dat alles was men nu te boven. Vrede door recht zou aller leuze voortaan zijn. De Christelijke religie had gefaald. Die had den vrede onder de volkeren eer verwoest dan gesteerd. Maar nu was de „moderne geest“ almeer heel ons leven gaan overschaduwen. En met dat nieuwonstoken licht was ons nu vrede en geluk gewaarborgd. Het zou nu zonder God gaan. Uit den mensch zelf zou 't leven in heerlijkheid vrede ontkiemen. En schier alle volk en heel de Pers zong in dit lied van den „eeuwigen vrede“.

En nu is plotseling, in twee, drie etmalen de schrik in aller hart geslagen. Het is of met één vonk de vlam op eens van allen kant uitloeg. De vlam van een vuur, dat reeds jaren moet gesmeuld hebben. Het is niet meer een krijg als in 1870 tusschen twee der volken, maar een brand die heel Europa in vuur en gloed zet. Het toef niet, het beidt niet, het nadert niet met stillen tred, maar 't slaat plotseling als met één slag overal tegelijk in. Heel het leven dreigt een chaotische beroering te worden. Alle vastigheid bezwijkt. Op niets valt meer te rekenen. Alle bint wrak los, alle fundament scheurt uiteen. Radeloosheid grijpt de mannen van zaken aan. En nu begint 't nog pas. Wat zal 't dan niet worden, als 't straks fel en snel doorbrandt. Steeds erger, aldoor banger en benauwender. En zie, nu overkomt op eens zelfs aan veel ongelovigen een gewaarwording, dat ze toch heusch met den levenden God te doen hebben. God heeft ingegrepen. Hij is 't, die op eenmaal dezen valschen vrede verstoort heeft. Verbaarnissen beroert aller hart, en schier ieder voelt 't nu zelf, hoe 't al verbaarnissen zijn, waarmee God ons oversteelt. Het zijn nu verbaarnissen, o, mijn God, die mij ontroeren en ontzetten.

Het zoo machtig aangrijpende ligt dan ook juist daarin, dat de wereld meende 't zeer wel zelf alles te kunnen sturen en richten, zonder God en buiten God. Aan God was 't wereldbewind uit handen genomen. De mensch zelf zou 't wereldleven in effen paden leiden. En wat ging 't niet prachtig! Kunst en wetenschap bloeiden. Nijverheid en Handel zag men wonderen scheppen. Het wereldverkeer vertienvoudigde zich. De schatten der aarde, die duiser miljoenen waren, ontplooiden zich als van zelf in miljarden. Het scheen een paradijs alom op aarde te worden. En nog zou de welvaart toenemen. Elk jaar gaf in de Statistiek weer hogere cijfers die spelen van nog hooger geluk en van nog rijker

weelde. Het was een tooverwereld van menschelijk gedijen die zich voor 't bewonderend oog uitstelde. Men leefde buiten God, 't is zoo. De kring der geloovigen kromp almeer in. Vooral de jongeren van jaren kenden veelal geen ernst meer. Maar toch ging 't o zoo prachtig, zoo naar den vollen uitgang van aller hartewensch. Reeds de 19e eeuw was schitterend geweest. Maar nu zou onze 20e eeuw zelfs haar nog in de schaduw stellen.

Maar dit alles ging toe met het gordijn er achter.

En nu schoof de Heere plotseling, in de spanne van nog geen week, dat gordijn van voor het oog der volkeren weg.

Zijn almachtige hand grijpt in het wereldleven in. De valsche bedenkelen zijn op eens verdwenen. De hartstocht, de wrevel en de bitterheid, die uit de zonde opspruit, slaat op eenmaal van allen kant naar buiten uit. Het is of de lofzinger op den wereldvrede op eenmaal het liedeken van voor dertig jaar opnam: „We hebben lang genoeg gemind, laat ons nu eindelijk hater!“ En op grens bij grens is alles één moorden en rooven en in late vlam zetten. Het is of een demonische kracht de harten vergiftigt. Nu reeds zijn er plekken en plaatsen waar de hel schijnt losgebroken. Het is of onze God de volkeren los laat, om ze nu tegen elkander telaten aanstooten. En het wilde roofdier vindt zich in zijn moord- en vernielzucht overtroffen door den mensch.

De wereld heeft God getergd. De volkeren hebben hun God geloochend en vergeten. Tot zelfs in onze Christelijke kringen begon een leven op zekeren afstand van God voor meer dan één bekoring te krijgen.

En nu slaat die vergeten en gehoorde God plotseling zijn schrik in aller hart. Verbaarnissen heeft den sterkste aangegrepen. En wij staan nu pas voor 't begin. Wie zal zeggen wat ons 't einde zal brengen?

En toch is er onder dit alles een toon van stillen dank die opklinkt.

Wie in waarachtig geloof zijn God mag liefhebben, voelt er een triomf van het heilige in, dat er weer om God gedacht, weer van God gerept, weer tot God gebeden werd.

Niet om zich boven wat afdoelde te verheffen, maar om, in eigen schuld verootmoedigd, te lokken en te trekken wie maar luisteren wil, en dan met allen samen naar te knielen: o, God, sla ons, maar woon in ons midden weer, en laat straks het God met ons! weer 't Amen zijn op 't „mijn ziel met God“ dat uit aller hart opklinkt.

Dr. A. K.

Voor Kootwijks scholen.

In hartelijken dank ontvangen van de familie C. te Velp f 5. Vriendelijk verzoeken wij onze scholen te willen denken, daar wij gedrukt door deze bange tijden niet meer weten, hoe in de behoeften te voorzien.

Het Bestuur voornemens, Dr. J. H. HOUTZAGERS, voorzitter.

Officieele Berichten.

Korte notulen der vergadering van de classis Dordrecht, gehouden 9 Juli.

Namens de roepende kerk opent Dr. Warner de vergadering op de gebruikelijke wijze. Het moderamen wordt saamgesteld als volgt: Dr. Warner, praeses; Dr. Vonckenberg, assessor; Dr. van Dijk, scriba. De notulen worden gelezen en goedgekeurd.

De credentia's worden nagezien door Dr. Meijnen en oud. Mulder. Al de kerken zijn wettig vertegenwoordigd, en 2 kerken hebben een instructie.

De regeling wordt vastgesteld voor het examen van cand. Gossinga, beoepend predikant van Molenaarsgraaf-Brandwijk. De praeses deelt mede, dat de stukken, noodig voor het examen, door het moderamen in orde zijn bevonden.

Met algemeene stemmen wordt de examinatus toegelaten tot den Dienst des Woords en der Sacramenten en wordt hem met de woorden van Ps. 134 : 3 de zegen des Heeren toegebeden.

Namens de deputaten brengt oud. te Boveld rapport uit over de laatstgehouden Part. Synode te Gorinchem. Naar aanleiding van dit verslag besluit de classis, het voorstel, dat door de Part. Synode niet was overgenomen, vanwege de classis te brengen ter tafel van de Gen. Synode.

kwestie te H.-I.-Ambacht, waaruit blijkt, dat verzoeking is tot stand gekomen.

Ingekomen is een schrijven van den Scriba der Part. Synode betreffende de regeling, waarop de steun aan de hulpbehoevende kerken wordt verleend. De classis besluit een commissie te benoemen tot het ontwerpen van een betere classicale regeling. Daarvoor worden aangewezen D. D. de Jonge, Meulink en Van Dijk.

Bij de rondvraag naar Art. 41 wordt een zaak van de kerk van P. ter behandeling aan de kerkvisitator opgedragen.

De vacaturebeurten worden aldus geregeld: Alblasserdam D. D. Warner en Meijnen; Antwerpen D. D. Vonckenberg, Van Dijk en Meulink; 's Gravendeel D. D. Warner en Meijnen; N. Lekkerland D. D. Gossinga en de Jonge.

De korte notulen worden gelezen en de vergadering gesloten na dankzegging door den Assessor.

Namens de classis A. VAN DIJK, Scriba.

Kort verslag van de vergadering der Classis Axel, gehouden te Oostburg 9 Juli 1914.

Art. 1. De de Walle opent de vergadering met gebed, nadat hij vooraf heeft laten zingen Ps. 84 : 3, en gelezen heeft Ps. 24.

Art. 2. De credentia's worden nagezien, waaruit blijkt dat alle kerken wettig vertegenwoordigd zijn. De kerk van Hoek vaardigde, wegens afwezigheid van haar Dienaar, een ouderling en een diaken af, aan wiens keurstem verleend wordt.

De kerk van Oostburg heeft een instructie. Art. 3. In het moderamen verkrijgen zitting de D. D. de Walle, Hulstjea en Bruins, respectievelijk als praeses, scriba en assessor.

Art. 4. De notulen der vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

Art. 5. Mededeeling wordt gedaan van gevoerde correspondentie. In verband hiernede deelen de kerken van Oostburg en Schoondijke mede, dat zij aan de Classis een financieel opgave zullen voorleggen inzake den Evangelisatiearbeid binnen haar ressort, zoodra Oostburg weer een eigen Dienaar heeft.

De Kuiper deelt aangaande den arbeid in Brekens mede, dat deze dezen zomer zal stilliggen, maar dat des winters aldaar eens in de week zal worden gepredikt.

Art. 6. Ingekomen stukken: a. Van Dr. van 't Sant, die, naar Voorthuizen vertrokken, op hartelijke wijze de classis dankzegt voor haar liefde en trouw hem betoonde. b. Van Dr. Lammertsma, die door ambtelijke bezigheden niet ter vergadering kon zijn.

Als Zendingdeputaat doet hij mededeelingen aangaande het te Axel gehouden Zendingsest, dat uitnemend is geslaagd, en een batig saldo bracht voor de Zending van ongeveer f 90.

In verband met zijn verder schrijven betuigt de classis haar volle sympathie met het voornemen, om zoo mogelijk te komen tot medischen hulplidiat op het Zeeuwse Zendingsterrein. Aan de zendinge kerk zullen dienaangaande inlichtingen gevraagd worden, v.n.l. wat betreft de kosten.

Ook deelt Dr. L. in zijn schrijven nog mede, dat de begroting voor dit jaar is moeten gebracht worden van f 6200 op f 7000.

Verder besluit de classis nog, dat bij de regeling der latere classicale Zendingsdagen, de kerken der classis zullen worden gehoord.

Art. 7. Op verzoek van den quaestor der Kas art. 13 D. K. O. wordt besloten, de tweede helft van het quotum te storten in Juli en niet in October.

Art. 8. De klassen der onderscheidene quaestoren worden nagezien en in orde bevonden. In de plaats van Dr. van 't Sant wordt tot quaestor van de kas voor 't kerkverband benoemd Dr. Bruins.

Art. 9. Als consultant voor Oostburg wordt aangewezen Dr. Kuyper, terwijl aan genoemde kerk de gevraagde vacaturebeurten worden toegestaan.

Art. 10. Rondvraag art. 41 D. K. O. Aan de kerken van Neuzen en Schoondijke wordt advies gegeven aangaande tuchtzaken.

Art. 11. De korte notulen worden door den assessor gelezen en goedgekeurd.

Art. 12. De volgende vergadering zal D. V. worden gehouden op den tijd in de huishoudelijke regeling aangegeven.

Art. 13. De praeses sluit de vergadering en verzoekt Dr. Bruins voor te gaan in het dankgebed.

Op last der classis voornemens, Chr. BRUNS, h.t. assessor.

Art. 14. Juli 1914.

Kort verslag van de Vergadering der classis 's Bosch, gehouden Woensdag 15 Juli, te 's Bosch.

1. Na het zingen van Ps. 84 : 3 en het lezen van 119 : 89-96 ging Dr. de Vries voor in gebed.

2. De credentiebrieven werden nagezien en in orde bevonden. De kerken van Heusden en Helensveen waren met kennisgeving afwezig. Helmond vaardigde een diaken mede af, aan welken keurstem werd verleend.

3. In het moderamen nemen zitting de broeders Dr. J. de Vries als praeses, Dr. H. L. Both als scriba, en Dr. T. Gerber als assessor.

4. De notulen der vorige vergadering werden gelezen en goedgekeurd.

6. Naar aanleiding van een instructie der kerk van Venlo en een daarbij behorend advies van de Deputaten voor den Evangelisatiearbeid besloot de classis, na de noodige inlichtingen te hebben bekomen, dat ten spoedigste de Kerk te Heerlen zal worden gestitueerd. De Kerk van Venlo zal deze institueering leiden en op de volgende vergadering rapport uitbrengen.

7. Dr. Both brengt schriftelijk rapport uit van de Particuliere Synode. Naar aanleiding van dit Rapport worden nog enkele vragen beantwoord.

8. Dr. Gerber doet enige mededeelingen over den Evangelisatiearbeid. Dr. Pontier van Waardhuizen is door zijn kerkeraad voor zes weken afgestaan voor den arbeid te Heerlen. De Deputaten zoeken luyver naar een Dienaar des Woords voor Heerlen.

9. De quaestor uit de collecten en de quota.

10. De vacaturebeurten worden aldus geregeld, dat Vrijhoeve-Cappel, dat wegens langdurige ziekte van Dr. Brummelkamp voor dezen keer een classisbeurt vroeg, zal gediend worden door Venlo; Helmond door Eindhoven, en Tilburg en Helensveen door 's-Hertogenbosch.

11. De rondvraag naar art. 41 K.O. heeft nu plaats. De kerkeraad van Eindhoven deelt mee, dat, waar deputaten van een combinatie tusschen de kerken van Eindhoven en Helmond niet wilden weten ook Eindhoven niet meer daarop kan ingaan. Naar aanleiding van een vraag van 's-Hertogenbosch wordt besloten, dat er een aanvang zal gemaakt worden met de kerkvisitatie.

12. Bij de rondvraag wordt het duidelijk, dat, waar de Particuliere Synode niet goed vond om met Zeeland te combineeren inzake de zending, ook de classis daarvan heeft af te zien.

13. Niets meer aan de orde zijnde, wordt de vergadering gesloten, na dankgebed bij monde van Dr. Gerber.

Op last der classis, Dr. H. L. BOTU, h. t. scriba.

Kort verslag van de vergadering der Classis Amersfoort, gehouden 7 Juli 1914 te Amersfoort.

1. De vergadering wordt op de gebruikelijke wijze door Dr. de Jonge geopend.

2. De credentiebrieven worden nagezien; alle kerken zijn wettig vertegenwoordigd. Aan een tweetal diakenen, die zijn afgevaardigd, wordt keurstem verleend.

3. In het moderamen nemen zitting Dr. P. H. de Jonge, praeses; Dr. J. G. Meynen, assessor en Dr. H. A. Munnik, scriba.

4. Naar aanleiding van het feit, dat een der dienen met vacante uitgang en daardoor de vergadering niet bijwoont, wordt de wenschelijkheid uitgesproken, dat de dienen voortaan zorg dragen hun vacatie zoo te nemen, dat ze de classicale vergadering kunnen bijwonen.

5. De notulen worden gelezen en onveranderd goedgekeurd.

6. Op verzoek van de kerk van Bunschoten A besluit de classis officieel aan de kerken nog mede te deelen, dat deze kerk het voorstel van de kerk van Amersfoort, inzake het doctoraat aan de Theologische School, dat op de vorige classicale vergadering werd ingediend, heeft gesteund en van dit voorstel doorzending naar de Provinciale Synode heeft gevraagd.

7. Dr. Teerink brengt rapport uit van de gehouden Provinciale Synode. Besloten wordt, dat voortaan schriftelijk rapport zal worden uitgebracht.

8. Dr. de Jager rapporteert aangaande de gehouden kerkvisitatie in de kerken van Bunschoten en Spakenburg A en B.

9. Dr. Meynen doet mededeeling aangaande de Zending. Naar aanleiding hiervan worden enkele vragen gesteld.

10. Overeenkomstig het besluit der Provinciale Synode inzake art. 19 worden de kerken opgewekt in deze drie maanden voor dat doel een collecte te houden.

11. De kerken, die tot nog toe in gebreke bleven, worden dringend gemaand den arbeid in Rijn-Pruisen te denken.

12. Rondvraag naar art. 41 D. K. O. wordt gehouden.

13. De vacaturebeurten worden aldus geregeld: Maartensdijk, Dr. Donner, de Jonge en Offinga. Oud-Loosdrecht: Dr. v. Arkel en Knoll. Renwoude: Dr. Munnik, de Jager en Meynen. Veendael: Dr. Teerink.

14. Tot roepende kerk voor de volgende vergadering, die D.V. op den eersten Dinsdag in October gehouden en door Dr. de Jager gepraesideerd zal worden, wordt de kerk van Veendael aangewezen.

15. De praeses sluit de vergadering. De assessor gaat voor in dankzegging.

Namens de classis, Baarn, 8 Juli '14. Dr. J. G. MEYNEN, assessor.

Buitenland.

Duitsland. Opheffing van het vrij religieuze religie-onderwijs in Beieren.

In de „Kammer der Reichsrates van Beieren“ werd den 17en Juli gehandeld over het onderwijs in de religie door vrij-religieuze. De president van het protestantsche Oberkonsistorium, Dr. von Kessel, sprak hierbij het volgende: „Wie gelegenheid gehad heeft zekere leerboeken in te zien, die op den grondslag van het z.g. „Konfessionele Moraliteit“ geschreven zijn, moet zich verbasen over twee dingen: Ten eerste bemerkt men gemis aan pedagogischen tact.

Voor de kinderziel worden een aantal voorstellen gebracht, zonder dat er hulplijnen getrokken zijn. Bovendien worden een menigte gedachten aan het kind voorgehouden, die ver buiten de gedachtenwereld van het kind liggen, maar die aan de kinderziel een diep wantrouwen in alles wat goddelijk is, moeten geven. Ten andere wordt in die boeken niet alleen de leer van het Christendom op ironische wijze besproken, maar ook nog op zeer goedkope manier bespot. Ik zeg niet, dat dit met opzet gedaan wordt, maar het wordt gedaan. Wanneer hij, gezegd wordt: „dat hij die een bank gemaakt heeft, een timmerman is, maakt het kind zich een bepaalde voorstelling te meer eigen, wanneer men het een timmerman kan laten zien. Maar wanneer het kind vraagt: Wie heeft de wereld geschapen? en er wordt op geantwoord: de Almachtige God, zoo wordt daarbij aan het kind een gedachte bijgebracht die het eenvoudig niet vatten kan; niemand kan het God toonen en het kindergemoed wordt hier ellendig gemaakt.“ Door zulke gedachtenreeksen, die ook den persoon van Jezus Christus niet ontzien, wordt het kind tegen een openbaring die de wereld bijna 2000 jaar gezegend heeft, opgezet en van haar afkeerig gemaakt. De vraag, wat uit een rechtvaardig oogpunt hiertegen geschiedt, moet, heeft de minister van eeredienst al beantwoord. Over de inwendige zijde der zaak heb ik mij in het kort in den naam mijner kerk uit te spreken. Dat een gedoopt Christen, een kind dat door den doop in het verbond met Jezus is opgenomen, recht op godsdiens-onderwijs heeft, ligt in het wezen van den doop opgesloten. Hij die den doop instelde, heeft er bijgevoegd: „maakt door onderricht de volken tot Mijn jongeren.“ En Hij verwacht van hen die den doop bedienen, dat zij dit hun aanbevolen kind in het geloof aan datgene waarop het gedoopt is, verder zullen onderwijzen.“ Dr. von Kessel betoogde voorts, dat hij er niet aan dacht om door den staat in deze dwang te laten uitoefenen, en eindigt met deze woorden: „Zal werkelijk in het midden eener Christelijke bevolking een geslacht opgroeien, dat van hetgeen het Christendom verworven heeft, vervreemd wordt; zal waarlijk, zoo lang de staat nog de zegenen van het Christendom erkent, het gaarne beschermen en zich er van bedient, een menigte kinderen, enkel omdat de ouders het zoo wenschen en hun formeel opvoedingsrecht uitoefenen, van de kennis der groote feiten der heilige geschiedenis vervreemd blijven? Onze kinderen leeren wellicht dikwijls te veel van de profane geschiedenis. Zij worden met de mythologie van Griekenland en Rome bekend gemaakt; zij leeren al het groote kennen, wat door de wereldgeschiedenis gedaan is, ook al het moeilijke, en zou dan een gansche reeks kinderen de grootste persoonlijkheid der wereldgeschiedenis, het Middelpunt der wereldgeschiedenis, achteloos voorbijgaan, of liever met opzet verborgen blijven? Dit mogen wij om den wille van het opkomend geslacht niet laten gebeuren; het nageslacht zou ons te recht daarom aanklagen. Daarom meen ik dat het specifiek religieuze, ik bedoel het leerstellig, uitgedrukt onderricht, aan de Kerk moet blijven. Daarentegen moet de staat gelegenheid geven, dat in de openbare scholen onderwijs gegeven wordt in de geschiedenis, en dat deze geschiedenis onderwezen worde door hen die haar van harte gelooven, waardoor den kinderen ten minste de gelegenheid gegeven wordt, de grootten die uit de navolging van Jezus ontstaan zijn, en den Heere en Meester zeiven te leeren kennen. Dat is niet een inbreuk op de vrijheid van menschen, maar het is een factor voor de beschaving, die niet onthouden mag worden.“

De minister heeft in de Beiersche staatscommissie bekend gemaakt, dat het vrij-religieuze „moral-onderricht“, niet meer op de openbare scholen zou mogen onderwezen worden. In het besluit wordt eerst een historische terugblik gegeven op de ontwikkeling van het vraagstuk. Daarna wordt ingegaan op de adviezen der professor van de Universiteit.

Die adviezen loopen wel uiteen, maar zij hebben aan het ministerie zooveel feiten aan de hand gedaan, dat het zelfstandig kon beoordeelen of het vrijreligieuze onderwijs mocht voortgezet worden. Ook bleek het uit de professorale adviezen dat het zoogenaamde ondogmatische onderwijs in de moral geen zede-leer, maar wel godsdiensgeschiedenis, kosmologie en wereldbeschouwing leert. De meeste adviseurs hadden de schriften der z.g. vrijreligieuze doorgelezen en deelden mede, dat daarin woorden voorkamen als: „Het geloof aan God was het grootste ongeluk der menschheid“, „De boodschap des heils was een onheilboodschap.“ Wij moeten God geheel afschudden, daardoor maken wij den mensch eerst tot mensch.“ De persoonlijke God was een voortdurende kwelling voor de menschen.“ „Wanneer zij aan openbaring geloof; als zij een onvrucht, een gebodene zijn; wanneer zij die ketenen wilt, de vaste greep om de geesten, dan noem ik u van lage afkomst. Gij zijt een rem-schoen voor uw volk en ik erger mij aan u. Gij zijt onschuldig en geen misdadiger, maar het ware voor uw volk beter dat zij nooit geboren waart geweest.“ Men kan getrouwen roepen: Dood aan de Kerk, dood aan de gemeente.“ „Wie aan God geloof, kan even goed aan reuzen, spoken, dwergen, Feeën, Nymfen en Elfen gelooven. Want deze zijn evenals gene uit de verbeelding der menschheid geboren. Wij daarentegen gelooven aan de menschen.“

Hieruit blijkt, dat door de vrij-religieuze het onderwijs in de moral niet gegeven kan worden op den grondslag van het geloof aan een rechtvaardig God en aan een toekomstige ver-